

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α. Έννοια του δικαίου

1. Ορισμός του δικαίου

Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν με αναγκαστικό τρόπο την κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων.

Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι οι κανόνες του δικαίου ρυθμίζουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου. Όμως, υπάρχουν και άλλοι κανόνες ρυθμιστικοί της συμπεριφοράς του ανθρώπου, οι οποίοι δεν ανήκουν στο δίκαιο. Τέτοιοι είναι οι κανόνες της *ηθικής*, της *εθιμοτυπίας*, καθώς και οι *συνήθειες*. Οι τελευταίοι αυτοί κανόνες έχουν άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία, που τους διακρίνουν από τους κανόνες του δικαίου.

2. Χαρακτηριστικά στοιχεία του δικαίου

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία της έννοιας του δικαίου (και των κανόνων του δικαίου), είναι τα εξής:

- (α) *Ρύθμιση εξωτερικής συμπεριφοράς*. Οι κανόνες του δικαίου ρυθμίζουν την εξωτερική συμπεριφορά του ανθρώπου, χωρίς να ενδιαφέρονται για τους εσωτερικούς λόγους της προσαρμογής του προς τους κανόνες αυτούς (π.χ. φιλονομία, φόβος, προσδοκία συμφέροντος). Ορισμένες φορές, βέβαια, το δίκαιο ενδιαφέρεται και για την εσωτερική στάση (τα κίνητρα) που ώθησαν τον άνθρωπο σε ορισμένη συμπεριφορά (π.χ. δόλος κατά τη διάπραξη ενός αδικήματος).
- (β) *Ρύθμιση αναγκαστική*. Οι κανόνες του δικαίου ρυθμίζουν με αναγκαστικό τρόπο (επιτακτικά) την κοινωνική συμβίωση. Αυτό σημαίνει ότι το δίκαιο δεν επαφίεται στην αυτοπροαίρετη βούληση

ση του ανθρώπου να συμμορφωθεί ή όχι με τους κανόνες του. Για το λόγο αυτό, το δίκαιο εξοπλίζεται με τα μέσα του κρατικού εξαναγκασμού, π.χ. τα δικαστήρια, την αστυνομία, τις ποινές. Με τον τρόπο αυτό, οι κανόνες του δικαίου είναι σίγουρο ότι θα εφαρμοστούν, έστω και με τη βία.

- (γ) *Ρύθμιση ετερόνομη*. Η ρύθμιση που επιβάλλουν οι κανόνες του δικαίου δεν προέρχεται από τον ίδιο τον άνθρωπο (δηλ. δεν πρόκειται για αυτόνομη ρύθμιση) αλλά από την κρατική εξουσία, που βρίσκεται έξω απ' αυτόν, οπότε η ρύθμιση που επιβάλλουν είναι ετερόνομη.
- (δ) *Ρύθμιση απρόσωπη*. Οι κανόνες του δικαίου δεν απευθύνονται σε συγκεκριμένο πρόσωπο αλλά σε όλα τα πρόσωπα (ή σε κατηγορίες προσώπων). Για το λόγο αυτό, οι κανόνες του δικαίου είναι γενικοί και αφηρημένοι. Έτσι, όποτε πληρούνται οι προϋποθέσεις ενός κανόνα δικαίου θα επέλθουν οι έννομες συνέπειες που αυτός προβλέπει. Συνεπώς, οι κανόνες του δικαίου επιβάλλουν απρόσωπη ρύθμιση.

3. Δίκαιο και ηθική

Ηθική είναι το σύνολο των κανόνων που απευθύνονται στην ανθρώπινη συνείδηση και αποσκοπούν να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου απέναντι στον εαυτό του και στους τρίτους. Οι κανόνες της ηθικής προσανατολίζουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου προς ορισμένες ηθικές αξίες, όπως π.χ. το καλό, το αγαθό, την τιμιότητα, την εγκράτεια, την αγάπη προς το συνάνθρωπο, κ.λπ.

Η ηθική, ανάλογα με την πηγή προέλευσής της διακρίνεται σε ατομική και κοινωνική.

Ατομική ηθική είναι οι κανόνες που πηγάζουν από τη συνείδηση ενός συγκεκριμένου ανθρώπου και διαμορφώνονται ελεύθερα από τον ίδιο σύμφωνα με ορισμένες αξίες που αποδέχεται και αυτοδεσμεύεται να τηρήσει. Οι κανόνες αυτοί είναι *αυτόνομοι* και μπορεί να διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο.

Κοινωνική ηθική είναι οι κανόνες που πηγάζουν από ορισμένο κοινωνικό σύνολο (π.χ. λαός, τοπική κοινωνία, πλήρωμα της εκκλησίας) και ζητούν από τον άνθρωπο να διαμορφώσει την εσωτερική του στάση, αλλά και την εξωτερική του συμπεριφορά, σύμφωνα με ορισμένες αξίες. Συνεπώς, οι κανόνες αυτοί είναι *ετερόνομοι*.

Οι *διαφορές* του δικαίου από την ηθική είναι οι εξής:

- Το δίκαιο αρκείται στη συμμόρφωση της εξωτερικής συμπεριφοράς του ανθρώπου ενώ η ηθική απευθύνεται στην ψυχή (στο φρόνημα) του ανθρώπου.
- Οι κανόνες του δικαίου είναι ετερόνομοι ενώ οι κανόνες της ατομικής ηθικής είναι αυτόνομοι. Η κοινωνική ηθική έχει ετερόνομη προέλευση, και σ' αυτό μοιάζει με τους κανόνες του δικαίου.
- Η παράβαση των κανόνων του δικαίου επισύρει νομικές κυρώσεις (π.χ. φυλάκιση, πρόστιμο, αποζημίωση). Η παράβαση των κανόνων της κοινωνικής ηθικής επισύρει την κοινωνική αποδοκιμασία, ενώ της ατομικής ηθικής τις τύψεις της συνειδήσεως.
- Τέλος, πολλές από τις απαγορεύσεις της κοινωνικής ηθικής δεν είναι αναγκαστικά και νομικές απαγορεύσεις, όπως π.χ. η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης (προκειμένου για τη χριστιανική ηθική).

Παρά τις παραπάνω διαφορές τους, δίκαιο και ηθική επιζητούν την εναρμόνιση των ανθρωπίνων σχέσεων. Εξάλλου, μεγάλο μέρος των κανόνων του δικαίου διαπνέεται από τους κανόνες της κοινωνικής ηθικής. Συχνά μάλιστα, οι κανόνες του δικαίου παραπέμπουν στους κανόνες της ηθικής, με τη νομική έννοια των "χρηστών ηθών".

4. Δίκαιο και "χρηστά ήθη"

Χρηστά ήθη είναι οι αντιλήψεις που έχει ο μέσος κοινωνικός άνθρωπος για την ηθική. Ακριβέστερα, είναι οι αντιλήψεις που έχει περί της κοινωνικής ηθικής της εποχής του, ένας μέσος άνθρωπος που σκέπτεται με χρηστότητα και φρόνηση.

Τα "χρηστά ήθη" είναι νομική έννοια που περιέχεται σε αρκετούς κανόνες δικαίου. Έτσι π.χ. το άρθρο 178 του Α.Κ. ορίζει: "Δικαιοπραξία που αντιβαίνει στα χρηστά ήθη είναι άκυρη". Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε δικαιοπραξία (μονομερής, σύμβαση) έχει περιεχόμενο αντίθετο προς τις παραπάνω αντιλήψεις περί κοινωνικής ηθικής, θα είναι άκυρη. Π.χ. θα είναι άκυρη η συμφωνία με την οποία κάποιος υπόσχεται να αλλάξει θρήσκευμα έναντι ανταλλάγματος ή η συμφωνία με την οποία η θυγατέρα υπόσχεται στον πατέρα της ότι θα παραμείνει άγαμη, όσο αυτός ζει.

Η έννοια των χρηστών ηθών είναι *αόριστη νομική έννοια*. Η έν-

νοια αυτή θα αποκτά ορισμένο περιεχόμενο κάθε φορά που μια υπόθεση θα οδηγείται στο δικαστήριο, για να κριθεί αν υπάρχει παράβαση των χρηστών ηθών. Το περιεχόμενο αυτό θα το δίνει ο δικαστής, έχοντας κατά νου ότι μέτρο των χρηστών ηθών είναι οι αντιλήψεις περί κοινωνικής ηθικής ενός μέσου ανθρώπου.

5. Δίκαιο και ήθη (συναλλακτικά ήθη, κ.λπ.)

Ηθη είναι οι, συνήθως, άγραφοι κανόνες που απευθύνονται στους ανθρώπους με σκοπό να ρυθμίσουν την εξωτερική τους συμπεριφορά, άλλοτε στα πλαίσια των οικονομικών τους συναλλαγών και άλλοτε στα πλαίσια των καθαρώς ανθρώπινων σχέσεων.

Τα ήθη διακρίνονται σε: συναλλακτικά ήθη, κανόνες επαγγελματικής δεοντολογίας και κανόνες εθιμοτυπίας (κοινωνικής ευπρέπειας).

- (α) *Συναλλακτικά ήθη* είναι οι συνηθισμένοι τρόποι και ενέργειες στις συναλλαγές, είτε σε ορισμένο τόπο είτε σε ορισμένες δικαιοπραξίες. Τα συναλλακτικά ήθη αποτελούν ένα είδος οδηγού κανόνων συμπεριφοράς που πρέπει να τηρούν οι συναλλασσόμενοι ενός πλατύτερου ή στενότερου κύκλου, είτε γενικώς σε όλες τις συναλλαγές είτε σε ορισμένες απ' αυτές.

Παράδειγμα: Εάν κατά την πώληση ενός συσκευασμένου προϊόντος ανακύψει το ζήτημα του επιτρεπτού ή μη της επιστροφής της συσκευασίας έναντι ανταλλάγματος, και το ζήτημα αυτό δεν ρυθμίζεται στο νόμο ούτε προβλέφθηκε στη σύμβαση, τότε, η απάντηση θα αναζητηθεί στις τοπικές συναλλακτικές συνήθειες (συναλλακτικά ήθη) ώστε να διαπιστωθεί τι ισχύει στις αντίστοιχες περιπτώσεις.

- (β) *Κανόνες επαγγελματικής δεοντολογίας* είναι οι άγραφοι ή γραπτοί κανόνες συμπεριφοράς που επιβάλλονται στα μέλη ορισμένων επαγγελματικών οργανώσεων (π.χ. σύλλογοι γιατρών, δικηγόρων) και αφορούν την εν γένει συμπεριφορά που πρέπει να τηρούν τα πρόσωπα αυτά κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους. Η παράβαση των κανόνων αυτών επισύρει συνήθως πειθαρχικές κυρώσεις.
- (γ) *Κανόνες εθιμοτυπίας (και κοινωνικής ευπρέπειας).* Είναι οι κανόνες συμπεριφοράς που επιβάλλονται στους ανθρώπους στα

πλαίσια των καθαρά κοινωνικών σχέσεων, όπως π.χ. η ανταπόδοση χαιρετισμών και επισκέψεων, η προσφορά δώρων κατά τις ονομαστικές εορτές, κ.λπ.

Οι κανόνες εθιμοτυπίας δεν είναι κανόνες δικαίου, πλην όμως, ορισμένες φορές γίνεται αναφορά σ' αυτούς. Έτσι π.χ. το άρθρο 906 του Α.Κ. ορίζει: "Η απαίτηση αχρεωστήτου αποκλείεται για ό,τι καταβλήθηκε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας". Δηλαδή, ένα πρόσωπο δεν δικαιούται να ζητήσει την επιστροφή ενός ποσού χρημάτων που έδωσε ως δώρο επ' ευκαιρία ονομαστικής εορτής.

β. Διαίρεση του δικαίου

1. Γενικά

Σε κάθε κοινωνία, πολύ περισσότερο στη σύγχρονη τεχνοκρατικά προσανατολισμένη κοινωνία, οι κανόνες του δικαίου έχουν τεράστια αριθμητική έκταση και ποικιλία περιεχομένου, αφού έχουν ως αντικείμενο τη ρύθμιση κάθε βιοτικής σχέσης που είναι νομικά σημαντική.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η τεράστια έκταση των κανόνων του δικαίου καθιστά δυσχερή, τόσο την ανεύρεση όσο και την εφαρμογή των κατάλληλων κανόνων που αρμόζουν κάθε φορά για την επίλυση ενός νομικού ζητήματος. Επιπλέον, καθιστά δυσχερή ακόμα και την ίδια την κατανόηση ενός κανόνα δικαίου, όταν αυτή επιχειρείται αποκομμένα από τους υπόλοιπους συναφείς κανόνες αλλά και από το όλο οικοδόμημα του δικαίου. Γι' αυτούς τους λόγους, η επιστήμη κατατάσσει τους κανόνες του δικαίου σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με το είδος της σχέσης που ρυθμίζουν. Βασική είναι η διαίρεση των κανόνων του δικαίου σε κανόνες *εσωτερικού* και κανόνες *διεθνούς* δικαίου.

(α) *Εσωτερικό δίκαιο* είναι το σύνολο των κανόνων, που ρυθμίζουν τις έννομες σχέσεις που δημιουργούνται μέσα στα όρια ενός κράτους. Το εσωτερικό δίκαιο διακρίνεται σε δύο βασικούς κλάδους:

- το *Δημόσιο Δίκαιο*, και
- το *Ιδιωτικό Δίκαιο*.

(β) *Διεθνές δίκαιο* είναι το σύνολο των κανόνων, που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ κρατών και τις σχέσεις μεταξύ προσώπων που συνδέονται με περισσότερα από ένα κράτη.

2. Το δημόσιο δίκαιο και οι διακρίσεις του

Δημόσιο δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν την οργάνωση και λειτουργία του κράτους καθώς και τις σχέσεις εκείνες στις οποίες μετέχει το κράτος ή κάποιο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ως φορέας δημόσιας εξουσίας.

Το δημόσιο δίκαιο διακρίνεται, εξάλλου, στους ακόλουθους κλάδους:

- (α) *Συνταγματικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την οργάνωση και λειτουργία του κράτους, τις σχέσεις των κρατικών εξουσιών μεταξύ τους και τα ατομικά δικαιώματα (ελευθερίες) των πολιτών.
- (β) *Διοικητικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την οργάνωση και λειτουργία των Δημοσίων υπηρεσιών και τις σχέσεις των υπηρεσιών αυτών με τους πολίτες.
- (γ) *Ποινικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που προβλέπει τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές που επισύρουν.
- (δ) *Δικονομικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την οργάνωση και λειτουργία των Δικαστηρίων καθώς και τη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Ανάλογα με το είδος των Δικαστηρίων που αφορά η διαδικασία, το Δικονομικό Δίκαιο υποδιαιρείται σε Αστικό Δικονομικό Δίκαιο (Αστικά Δικαστήρια), Ποινικό δικονομικό δίκαιο (Ποινικά Δικαστήρια) και Διοικητικό δικονομικό δίκαιο (Διοικητικά Δικαστήρια).
- (ε) *Εκκλησιαστικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την οργάνωση της εκκλησίας και τις σχέσεις της με το κράτος και τους πολίτες.

3. Το ιδιωτικό δίκαιο και οι διακρίσεις του

Ιδιωτικό Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν έννομες σχέσεις ιδιωτών, δηλαδή προσώπων που δεν είναι φορείς δημόσιας εξουσίας καθώς και τις σχέσεις των ιδιωτών με το κράτος, όταν το κράτος δεν συμμετέχει στη σχέση ως φορέας δημόσιας εξουσίας (π.χ. εκμίσθωση ακινήτου που ανήκει σε ιδιώτη από το κράτος για να στεγάσει κάποια δημόσια υπηρεσία του).

Το ιδιωτικό δίκαιο διακρίνεται, εξάλλου, στους ακόλουθους κλάδους:

(α) *Αστικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει γενικά τις ιδιωτικές έννομες σχέσεις των προσώπων. Παλαιότερα, το αστικό δίκαιο ταυτιζόταν με το ιδιωτικό δίκαιο, όπως φαίνεται και από τους ορισμούς. Σταδιακά, όμως, από το αστικό δίκαιο αποσπάστηκαν και αποτέλεσαν ιδιαίτερους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου το εμπορικό, το εργατικό και το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας (βλ. παρακάτω).

Το αστικό δίκαιο περιλαμβάνεται κυρίως στον Αστικό Κώδικα, ο οποίος υποδιαιρείται σε πέντε κλάδους (βιβλία Α.Κ.). Οι κλάδοι αυτοί είναι οι εξής:

- *Οι Γενικές αρχές*. Εδώ περιλαμβάνονται οι γενικοί κανόνες που εφαρμόζονται σε όλους τους κλάδους του δικαίου, εκτός αν υπάρχουν ειδικοί κανόνες που αποκλείουν αυτή την εφαρμογή.
- *Ενοχικό δίκαιο*. Εδώ περιλαμβάνονται οι κανόνες που ρυθμίζουν τις ενοχικές σχέσεις, δηλαδή τις σχέσεις δανειστών-οφειλετών (π.χ. από την πώληση, τη μίσθωση, κ.λπ.).
- *Εμπράγατο δίκαιο*. Εδώ περιλαμβάνονται οι κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις προσώπων προς τα πράγματα (π.χ. κυριότητα, δουλείες, ενέχυρο, υποθήκη).
- *Οικογενειακό δίκαιο*. Εδώ περιλαμβάνονται οι κανόνες που ρυθμίζουν τις οικογενειακές σχέσεις (π.χ. γάμος, διαζύγιο, σχέσεις γονέων και τέκνων κ.λπ.).
- *Κληρονομικό δίκαιο*. Εδώ περιλαμβάνονται οι κανόνες που ρυθμίζουν την τύχη της περιουσίας ενός προσώπου μετά το θάνατό του.

(β) *Εμπορικό δίκαιο*. Είναι ο δεύτερος κλάδος του ιδιωτικού δικαίου που αποσπάστηκε από το αστικό δίκαιο και απέκτησε αυτονομία. Ο κλάδος αυτός του ιδιωτικού δικαίου ρυθμίζει το εμπόριο και υποδιαιρείται στους ακόλουθους κλάδους.

- *Γενικό Εμπορικό δίκαιο*, το οποίο περιλαμβάνει τους γενικούς κανόνες που αφορούν την κτήση της ιδιότητας του εμπόρου και τις επιμέρους εμπορικές πράξεις.
- *Δίκαιο των εμπορικών εταιριών*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που ρυθμίζουν τους ειδικότερους τύπους των εμπορικών εταιριών.

- *Δίκαιο των αξιολογίων*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που αφορούν τα αξιόγραφα (π.χ. συναλλαγματική, επιταγή κ.λπ.).
 - *Πτωχευτικό δίκαιο*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που ρυθμίζουν την πτώχευση του εμπόρου.
 - *Ασφαλιστικό δίκαιο*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που ρυθμίζουν την ιδιωτική ασφάλιση (π.χ. ασφάλιση αυτοκινήτου, ασφάλιση ζωής κ.λπ.). Η ασφάλιση αυτή πρέπει να διακρίνεται από την κοινωνική ασφάλιση η οποία αφορά την υποχρέωση του εργοδότη και του εργαζομένου να ασφαλίζονται για τους κινδύνους της εργασίας τους (ασθένεια, ατυχήματα, σύνταξη) στους ασφαλιστικούς οργανισμούς (π.χ. ΙΚΑ, ΤΕΒΕ κ.λπ.).
 - *Ναυτικό δίκαιο*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που ρυθμίζουν την απόκτηση και εκμετάλλευση των πλοίων και γενικότερα τους κανόνες που ρυθμίζουν την ναυτιλιακή επιχείρηση (μεταφορά προσώπων και πραγμάτων με πλοίο). Το ναυτικό δίκαιο, εξάλλου, περιλαμβάνει και κανόνες δημοσίου δικαίου, οι οποίοι ρυθμίζουν την αστυνομία της ναυσιπλοΐας, τους κανονισμούς των πλοίων, το ποινικό και πειθαρχικό ναυτικό δίκαιο κ.λπ.
 - *Αεροπορικό δίκαιο*, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες που ρυθμίζουν τις αεροπορικές μεταφορές.
- γ) *Εργατικό δίκαιο*. Είναι ο τρίτος κλάδος του ιδιωτικού δικαίου που αποσπάρθηκε από το αστικό δίκαιο και απόκτησε αυτονομία. Ο κλάδος αυτός του ιδιωτικού δικαίου ρυθμίζει τις σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων από τη σχέση εξαρτημένης εργασίας. Το εργατικό δίκαιο υποδιαιρείται σε ατομικό εργατικό δίκαιο και συλλογικό εργατικό δίκαιο.
- *Ατομικό εργατικό δίκαιο* είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την ατομική εργασιακή σχέση (π.χ. σύσταση της σχέσης, δικαιώματα των μερών, απόλυση εργαζομένου κ.λπ.).
 - *Συλλογικό εργατικό δίκαιο* είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την κατάρτιση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, την επίλυση των συλλογικών εργατικών διαφορών και την οργάνωση και λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Παρά το ότι το εργατικό δίκαιο συγκαταλέγεται στους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου, μεγάλο μέρος από τους κανόνες του έχουν χαρακτήρα κανόνων δημοσίου δικαίου δεδομένου ότι το κράτος επεμβαίνει για να ρυθμίσει πολλά θέματα είτε για την προστασία των εργαζομένων είτε γενικότερα του κοινωνικού συνόλου (π.χ. υγιεινή και ασφάλεια των χώρων εργασίας, πειθαρχικό δίκαιο της εργασίας, απεργία, συλλογικές εργασιακές σχέσεις κ.λπ.).

- (δ) *Δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας.* Είναι ο τέταρτος κλάδος του ιδιωτικού δικαίου που περιλαμβάνει τους κανόνες εκείνους που ρυθμίζουν τα δικαιώματα των δημιουργών πάνω στα πνευματικά τους έργα (π.χ. μουσικά, λογοτεχνικά, θεατρικά, κινηματογραφικά κ.λπ.).

4. Κλάδοι του διεθνούς δικαίου

Το διεθνές δίκαιο διακρίνεται στους ακόλουθους κλάδους:

- (α) *Δημόσιο διεθνές δίκαιο.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει τις σχέσεις των κρατών μεταξύ τους.
- (β) *Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο.* Είναι το δίκαιο που καθορίζει ποιο εσωτερικό δίκαιο θα εφαρμοστεί προκειμένου να ρυθμιστεί μια έννομη σχέση μεταξύ ιδιωτών, η οποία συνδέεται με δυο ή περισσότερα κράτη. Π.χ. στο γάμο ενός Έλληνα και μίας Αγγλίδας που κατοικούν στη Γαλλία ανακύπτει το ερώτημα ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί σχετικά με το διαζύγιο.
- (γ) *Διεθνές ποινικό δίκαιο.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την ποινική ευθύνη των κρατών και προβλέπει την επιβολή ποινών για πράξεις που διαταράσσουν σοβαρά τις παγκόσμιες αρχές του δικαίου (π.χ. εγκλήματα πολέμου, διεθνής τρομοκρατία κ.λπ.).
- (δ) *Ευρωπαϊκό Κοινοτικό δίκαιο.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την οργάνωση, λειτουργία και δραστηριότητα της "Ευρωπαϊκής Ένωσης".
Το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό δίκαιο διακρίνεται σε πρωτογενές και παράγωγο.
- (1) *Πρωτογενές* είναι το Κοινοτικό δίκαιο που περιέχεται στις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτές είναι:

- Η συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (Ε.Κ.Α.Χ.) που υπογράφηκε στο Παρίσι την 18-4-51 και τέθηκε σε ισχύ στις 25-7-52.
 - Η συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) που υπογράφηκε στη Ρώμη την 25-3-57 και τέθηκε σε ισχύ την 1-1-58.
 - Η συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Ε.Κ.Α.Ε.) που υπογράφηκε στη Ρώμη την 25-3-57 και τέθηκε σε ισχύ την 1-1-58.
- (2) *Παράγωγο* είναι το Κοινοτικό δίκαιο που αποτελείται από τους κανόνες δικαίου τους οποίους εκδίδουν τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Συμβούλιο και Επιτροπή). Οι κανόνες αυτοί περιέχονται κυρίως στους *κανονισμούς*, στις *οδηγίες* και στις *αποφάσεις*. Από τα τρία αυτά είδη κανόνων δικαίου, ο κανονισμός αποτελεί τη σπουδαιότερη πηγή του παράγωγου κοινοτικού δικαίου (Βλ. παρακάτω, Πηγές του δικαίου).

Διαίρεση Του Δικαίου

